

(GÜNEY AZERBAJYAN) URMİYE AĞZINDA FİİLLERİN BİRLEŞİK ÇEKİMİ VE $-(y)(A)rdIA(r)$ BİÇİMİ

Talip DOĞAN*

Özet

Urmiye ağzının fiil birleşik çekimi, bağlı olduğu dil alanına, dil ilişkilerine ve kendine özgü sistemine göre şekillenmiştir. Urmiye ağzında birleşik kipli fiillerin hikâyesi ve rivayeti yer almaktadır. Görülen geçmiş zaman ve emir kipi hariç, bütün kiplerin hikâye birleşik çekimi vardır. Rivayet birleşik çekimine sadece 3. şahıslarda rastlanmaktadır. Birleşik kipli fiillerin şartı ise Urmiye ağzında kalmamıştır. Bunun yerine Farsçadaki eş değerlerine benzer yapılar kullanılmaktadır.

Urmiye ağzında yer alan $-(y)(A)rdIA(r)$ biçimi, geniş zaman kipinin hikâyesi için kullanılmaktadır. Bu biçim, heceleme işleyişi sonucunda oluşmuştur. Fiillere $-(y)(A)rdIIAr$ biçimi getirildiğinde $-dl$ ekinin bulunduğu açık hecedeki $/ı/ \sim /i/$ ünlüleri düşmektedir. Geriye kalan $-d$ unsuru ise hece kuramadığı için bir önceki heceye katılmaktadır. Ünlüyle biten tek heceli fiillerde $-(y)(A)rd-IA(r)$; ünlüyle biten çok heceli fiillerde fiilin son hecesinin de alınmasıyla $-(KV)rd-IA(r)$ şekillerinde bir bölümlenme olmaktadır. Ünsüzle biten fiillerde ise fiilin son ünsüzünün de heceye katılmasıyla $-(K)Ard-IA(r)$ şeklinde bölümlenme olmaktadır. Bunun sonucunda da *ünsüz-ünlü-ünsüz-ünsüz* dizilişinde bir hece meydana gelmektedir. Ortaya çıkan bu hece, kelimedeki vurguyu da üzerine almaktadır.

Anahtar Kelimeler: İran'daki Türkçe değişkeler, Güney Azerbaycan Türkçesi, Urmiye ağzı, birleşik çekim.

* Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. dogan.talip@gmail.com ORCID: 0000-0002-8216-0483.

THE COMPOUND TENSE OF VERBS IN URMIA DIALECT (SOUTH AZERBAIJANI) AND THE FORM OF -(y)(A)rdIA(r)

Abstract

The compound tense of Urmia dialect was shaped according to linguistic area of its origin, language contacts and its distinctive system. There are perfect and narrative forms of verbs with compound tense in Urmia dialect. There is perfect compound inflection of all tenses except the perfect tense and imperatives. Narrative compound tense is only seen in third persons. The conditional of verbs with compound tense hasn't remained in Urmia dialect. Instead of this, the similar structures from Persian are used.

-(y)(A)rdIA(r) form in Urmia dialect is used for present perfect tense. This form is originated from syllabification function. When -(y)(A)rdIA(r) form is attached to the verbs, /ɪ/ ~ /i/ vowels fall in the open syllable containing the suffix -dI. Remaining -d element is added to the previous syllable as it doesn't make a syllable. There is a fragmentation as -(y)(A)rd-IA(r) in monosyllable verbs ending with a vowel and as -(KV)rd-IA(r) by taking the last suffix of verb in multisyllable verbs ending with a vowel. Also, there is a fragmentation as -(K)Ard-IA(r) by adding the last consonant of verb into the syllable. As a result, a syllable occurs in *consonant-vowel-consonant-consonant* format. This syllable takes on the emphasis in the word.

Key Words: Turkic varieties in Iran, South Azerbaijani, Urmia dialect, compound tense.

Giriş

Urmıye, İran'ın Batı Azerbaycan eyaletinin en büyük şehirlerinden birisi ve merkezi konumundadır. Urmıye'nin kuzeyinde Salmas ili, güneyinde Uşnu ili, doğusunda Urmıye Gölü, batısında ise Türkiye bulunmaktadır. Urmıye'nin Türkiye ile bağlantısı, Yüksekova üzerinden Esendere-Sero sınır kapısından geçen yolla sağlanmaktadır.

İran İstatistik Kurumunun (Merkez-i Âmâr-ı İrân)¹ 2016 yılı rakamlarına göre Batı Azerbaycan eyaletinin nüfusu 3.265.219, Urmıye ilinin nüfusu ise 1.040.565 olarak geçmektedir. Nüfus sayımlarında etniklik söz konusu olmadığı için bölgedeki Türk nüfusuna dair bir sayı verilememektedir. Ancak bölgenin dilsel ve kültürel verileri, hâkim unsurun Türk varlığına dayandığını işaret etmektedir. Urmıye Türklüğünün esas tabakası ise tarihsel süreçte Avşarlardan oluşmuştur (Caferoğlu, 1966, s. 127; Köprülü, 1979, s. 33-35). Nitekim bölgenin yerlileri de Urmıye'yi, "Avşar şehri" olarak anmaktadır.

¹ <https://www.amar.org.ir/> (Erişim tarihi: 18.01.2018).

1. Türkçede Fiillerin Birleşik Çekimi

Türkçede çekimli (bitimli) fiillerin, taşıdıkları kip sayısına göre basit çekimli (basit kipli) veya birleşik çekimli (birleşik kipli) olmak üzere iki gruba ayrıldığı kabul edilmektedir. Basit çekimli fiiller, yapılarında şekil veya zaman ifadesi bulunan tek kipli fiillerdir (Korkmaz, 2003, s. 730)². Birleşik çekimli fiiller, birden fazla çekim şeklinin, başka bir deyişle birden fazla çekimli fiilin bir araya gelmesinden oluşur. Türk dili alanında birleşik çekimin, genellikle iki çekim şeklinin birleşmesinden meydana geldiği gözlemlenir. Ama konuşma dilinde ve ağızlarda üç çekim şeklinin birleştirildiği yapılar da yaygındır³. Birleşik çekimde fiillerden birincisi, esas fiil özelliğini taşır ve hem anlamı hem de şekil veya zaman ekiyle çekime katılır. İkincisi ise (bazen de üçüncüsü), yardımcı fiil özelliğinde olup yalnızca şekil veya zaman ekiyle çekimlenir. Başlı başına bir anlama sahip olmayan yardımcı fiil, *er-* (>é- ~ i-) ‘olmak, var olmak’ fiilidir⁴. Bu yardımcı fiil, isimlere eklenip onları fiilleştirdiği için *isim fiili* olarak da adlandırılmaktadır. Dolayısıyla birleşik çekimde birinci fiil, *er-* fiilinin bir bakıma isim unsuru pozisyonundadır. Görüldüğü gibi birleşik çekim, bir yönüyle de birleşik fiil çekimi durumundadır. Birleşik çekimlerin sayısı, isim fiilinin var olan çekimlerine bağlı olmuştur. İsim fiilinin görülen geçmiş zaman kipi (-DX), öğrenilen geçmiş zaman kipi (-mXş) ve şart kipi (-sA) olmak kaydıyla üç adet çekimi vardır. Birleşik çekimin görülen geçmiş zamanına *hikâye*, öğrenilen geçmiş zamanına *rivayet* ama şart şekline yine *şart* denilmektedir. Üzerinde durulan yapının konumu, ilgili literatürde genellikle bu çerçevede yer edinmiştir (bk. Ergin, 1997, s. 319-329, vd.). Ancak başka çalışmalarda söz konusu yapı; barındırdığı unsurların özellikleri, işlevleri ve işleyişi gibi açılardan farklı bakışlarla da değerlendirilip yeni adlandırma ve sınıflandırmalara tabi tutulmuştur (bk. Gülsevin, 1997; Turan, 2013)⁵.

Tarihî ve çağdaş Türk dili alanında fiillerin birleşik çekimi; *er-* (>é- ~ i-) yardımcı fiilinin düşüp düşmemesi, hangi kip ekleriyle çekimlendiği, şahıs unsurlarının bağlanma özellikleri gibi açılardan farklı görünüm arz etmek-

² Çalışmada *kip*, fiildeki hareketin ne biçimde, ne tarzda yansıtıldığını gösteren gramer kalıbını, anlatım biçimini; *kip eki* de bu anlatım biçimlerini karşılayan eki ifade etmektedir.

³ Bununla birlikte Eski Oğuz Türkçesinin özellikle ilk ürünlerinde az da olsa dört çekim şeklinin birleştirdiği örnekler de geçmiştir. Örneğin Sultan Veled’de *bilürmisedüm* < bilür i-miş i-se i-dü-m ‘bilseydim’ (Mansuroğlu, 1951, s. 216).

⁴ *er-* fiilinin, Türk dili alanında özellikle Eski Türkçe dönemi metinlerinde, yaygın olmamak kaydıyla ‘olmak, var olmak’ anlamında kullanımlarına da rastlanır. Orh. (*a)nça itm(i)ş : (e)l(i)m(i)z : törüm(i)z (e)rti*) (Tekin, 2010, s. 30-31) ‘Onca zengin (ve) onca gelişmiş devletimiz vardı.’

⁵ Bu çalışmada sözü edilen yapıların adlandırılması, işlevleri gibi konular ele alınmamıştır.

tedir. Eski Türkçe dönemi⁶ metnindeki birleşik çekimlerde şahıs unsuru genellikle yardımcı fiilden sonra getirilmiştir. Orh. *ba-yur erti-miz* ‘bağlıyorduk’, *igid-ür er-ti-giz* ‘doyuruyordunuz.’ (Tekin, 2003, s. 190). EUyg. *küle-yür erdi-m* ‘methederdim’, *kör-ür ermiş men* ‘görülmüşüm’; Karh. *yügrü-r erdi-m* ‘koşardım’, *bil-gey erdi-η* ‘bilecektin’. Şahıs unsuru, Eski Uygur ve Karahanlı Türkçesinde kimi zaman da esas fiile eklenmiştir. Bu diziliş, esas fiilin görülen geçmiş zaman ekini aldığı anda ortaya çıkmıştır. EUyg. *kör-tü-m erti* ‘gördüm idi’; Karh. *ay-dı-m erdi* ‘söyledim idi’, *kör-dü-η erse* ‘gördün ise’. Eski Uygur Türkçesinin sınırlı örneklerinde, şahıs unsuru hem yardımcı fiile hem de esas fiile getirilmiştir: *tegin-di-m erdi-m* ‘geldim idi’ (Eraslan, 2012, s. 351-355; Ercilasun, 1984, s. 151-155). Harezmi, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi metinlerinde esas fiilin görülen geçmiş zaman ve şart kipini aldığı dizilişlerde şahıs unsuru genellikle birinci kısma getirilmiştir. Burada iyelik kökenli şahıs eklerinin böyle bir işleyiş düzeninde olduğu anlaşılmaktadır. Bunun dışındaki kullanımlarda şahıs unsuru yardımcı fiilden sonra yani ikinci kısma eklenmiştir. Ayrıca Kıpçak ve Çağatay metinlerindeki birleşik çekimlerde *ê(r)*- yardımcı fiilleri bazen de düşmüştür: Harz. *ay-dı-ηız erdi* ‘söylemiştiniz’, *salma-sa-k erdi* ‘göndermeseydik’, *ayt-ı-p erdü-k* ‘söylemiştik’, *elt-i-p erdi-ηız* ‘göndermiştiniz’; Kıp. *uru tur-ur êdi-η* ‘ayakta dururlardı’, *êşit-tü-m êdi* ‘işittiydim’, *kör-se-η êdi* ‘görseydin’, *al-ur-sa-η* ‘alırsan’; Çağ. *ayt-tı-m êrdi* ‘söylediydim’, *bol-du-m êrse* ‘olduysam’, *biliş-ür êrdi-k* ‘tanıştırdık’ (Ata, 2002, s. 83-87; Güner, 2013, s. 250-258; Argunşah, 2013, s. 172-174). Eski Oğuz Türkçesinde *i-* yardımcı fiilinin hem kullanıldığı hem de düşürüldüğü ve ardından gerçekleşen ekleşmenin çeşitli süreçlerini tanımlayan örnekler vardır: *içir-miş idi* ‘içirmişti’, *di-(y)e(y)idü-m* ‘diyeydim’, *sal-sa(y)idi* ‘salsaydı’, *çekme-sedi* ‘çekmeseydi’, *iç-e(y)dü-m* ‘içeydim’. Esas fiilin görülen geçmiş zaman kipli olduğu çekimlerde şahıs ekinin birinci kısma eklenmesine de rastlanır: *yaz-du-η-sa* ‘yazdıysan’ (Timurtaş, 2005, s. 151-154).

Ölçünlü Türkiye Türkçesindeki birleşik çekimlerde *i-* yardımcı fiili, geniş ölçüde düşmüş durumdadır. Şahıs ekleri, bir kısım istisna hariç, sonda bulunmaktadır. Bunlardan birisi, yukarıda tarihî dönemlerde de örneklerine yer verilen, esas fiilin görülen geçmiş zaman ekli olduğu çekimlerdir. Örneğin Yahya Kemâl Beyatlı’nın, “Bir zaman hendeseden âbide zannet-ti-m-di” dizisinde geçtiği gibi (ES, s. 28). Ancak Türkiye Türkçesinde bu dizilişlerin günümüzde hemen hemen kullanımdan düştüğü ve yerini *-mXşlX* biçimine bıraktığı belirtilmelidir. Ayrıca, Banguoğlu’nun da (2004, s. 449) dikkat çektiği gibi, yazı dilinde esas fiilin şart ekini aldığı dizilişlerde de şahıs ekinin birinci kısma eklenmesiyle karşılaşılmaktadır: “Ne yapsamdı acaba?” (TB, s. 27). Bir de çokluk 3. şahıs çekiminde *-IAr* eki, çoğunlukla birinci kısma yani esas

⁶ Eski Türkçe dönemine Orhon, Eski Uygur ve Karahanlı Türkçeleri dâhil edilmiştir.

fiilin kip ekini aldığı biçime getirilmektedir⁷. Başlıca dil bilgisi kaynaklarında *-lar*'ın bu kullanımının, *i-* fiilinin düştüğü yerlerde ortaya çıktığı bildirilmiştir: *gelmişlerdi*, *geleceklerse* gibi (bk. Ergin, 1997, s. 327; Korkmaz, 2003, s. 731). Metinlerde ise bu türdeki kullanımlara her iki durumda da yani *i-* fiilinin hem düşmüş hem de düşmemiş olduğu yerlerde rastlanabilmektedir: “Eğer yapsalar idi, ...” (PK, s. 130), “... bir dönemde gelse idiler.” (HKSK, s. 217). Aslında *-lar*'ın esas fiilden sonra getirilmesi, tarihî lehçelerde tanıklanan bir durumdur: EUyg. *teggeyeler erdi* ‘erişeceklerdi’; Harz. *kesserler erdi* ‘keserlerdi’, *ornatmışlar erdi* ‘yerleştirmişlerdi’ (Ata, 2003, s. 84). Yaygın olmamak kaydıyla, edebî eserlerde emir kipinin de birleşik çekimde yer aldığı kullanımlar vardır. Örnekler, 3. şahıslarda ve hikâye birleşik çekime aittir: *Nergis Dadi'dan, bu defa hiç ses çıkmadı. Ne cevap versindi? Yâ öyle mi desindi? Teşerrüf ettik mi desindi?* (NİNO, s. 29). Emir kipi, Eski Türkçe dönemi metinlerinde de birleşik çekime girmiştir: EUyg. *yarlıka-zun erti* ‘lütfetsinler idi’ (Eraslan, 2012, s. 353); *öl-sün erdi* ‘ölsün idi’; Ercilasun, 1984, s. 153).

2. Urmiye Ağzında Fiillerin Birleşik Çekimi

Urmiye ağzı (UA)'da birleşik çekimi belirleyen çeşitli faktörler vardır. Fiillerin birleşik çekimi başlıca, UA'nın dâhil olduğu dil alanı, kendine özgü sistemi ve dil ilişkileri içinde şekillenmiştir. UA'da birleşik kipli fiillerin hikâye ve rivayet çekimi söz konusudur. Görülen geçmiş zaman ve emir kipinin dışında, bütün kiplerin hikâye birleşik çekimi bulunmaktadır. Rivayet birleşik çekiminde sadece 3. şahıslar vardır. Şart birleşik çekimi ise UA'da bulunmamaktadır. Birleşik çekimin oluşmasını sağlayan *i-* fiili, hem olumlu hem de olumsuz çekimlerde geniş ölçüde düşmüş durumdadır. *i-* fiilinin düşmediği iki çekim yer almaktadır: *-mXş idi ~ -mXşX(y)dX* ve *-mXş imiş ~ -mXşX(y)mXş* biçimlerdeki öğrenilen geçmiş zaman kipinin hikâye ve rivayetidir. Görüldüğü gibi, değişkelerden birinde *i-* fiili ünlü uyumlarına uyduğunda aynı zamanda /y/ ünsüzü türemektedir: *oxumuş idi ~ oxumuşuydu* ‘okumuştı’, *yapmış idi ~ yapmışıydı* ‘yapmıştı’, *oxumuş imiş ~ oxumuşuymuş* ‘okumuşmuş’, *yapmış imiş ~ yapmışıymuş* ‘yapmışmış’. UA'nın birleşik çekimleri şu şekildedir:

2.1. Birleşik Kipli Fiillerin Hikâyesi: UA'da, görülen geçmiş zaman ve emir kipi hariç, bütün kiplerin hikâyesi bulunmaktadır. Her şahısta kullanılmakta olan hikâye birleşik çekimlerinin ekleri şunlardır:

⁷ Konu hakkında ayrıntılı bilgi için ayrıca bk. (Karahan, 1998, s. 381-387).

	Teklik			Çokluk		
	1.	2.	3.	1.	2.	3.
Geniş zaman kipinin hikâyesi	-(y)(A)rdIm	-(y)(A)rdIn	-(y)(A)rdI	-(y)(A)rdIK	-(y)(A)rdIz	-(y)(ArdI(LAr) -(y)(A)rdIA(r)
Şimdiki zaman kipinin hikâyesi	-(y)XrdXm	-(y)XrdXn	-(y)XrdX	-(y)XrdXK	-(y)XrdXz	-(y)XrdX(LAr)
Öğrenilen geçmiş zaman kipinin hikâyesi	-mXşdXm -mXş idim	-mXşdXn -mXş idin	-mXşdX -mXş idi	-mXşdXK -mXş idik	-mXşdXz -mXş idiz	-mXşdX(lar) -mXş idi(ler)
Gelecek zaman kipinin hikâyesi	-(y) AcAxdIm	-(y)AcAxdIn	-(y) AcAxdI	-(y)AcAxdIK	-(y) AcAxdIz	-(y)AcAxdI(LAr)
Şart kipi- nin hikâ- yesi	-sAydIm	-sAydIn	-sAydI	-sAydIK	-sAydIz	-sAydI(LAr)
İstek kipi- nin hikâ- yesi	-(y)AydIm	-(y)AydIn	-(y)AydI	-(y)AydIK	-(y)AydIz	-(y)AydI(LAr)

UA'da gereklilik ifadesi bir bağımlı biçim birimiyle değil, *gerek + fiil + -(y)A* dizilişindeki söz dizimsel yapıyla karşılanmaktadır: *gerek̂ telaş̂ éliye-sen* 'Telaş etmelisin.' (UA, s. 176). Dolayısıyla gereklilik kipinin hikâyesi, *gerek + fiil + -(y)A*'lı basit çekimin *i-di* unsurunu almasıyla oluşur. Birleşik çekimde *i-* fiili düşmüştür:

(1) *o véren kitabları gerek oxuyaydım* (MDD),

'O verdiğin kitapları okumalıydım.'

(2) *ya gerek̂ bi dene kesileydi ya üç dene* (UA, s. 254),

'Ya bir tane ya üç tane kesilmeliydi.'

2. 2. Birleşik Kipli Fiillerin Rivayeti:

UA'da birleşik kipli fiillerin rivayeti ancak 3. şahıslarda ortaya çıkmıştır. Bu birleşik çekimin 3. şahıslarla sınırlı kalması, diğer Azerbaycan Türkçesi ağızlarında da geçerlidir. Söz gelişi Şireliyev (1962, s. 279), Azerbaycan Türkçesi ağızlarını sınıflandırdığı çalışmasında rivayet birleşik çekiminin 3. şahıslarda kendisini gösterdiğine dikkat çekmiştir. Güney Azerbaycan saha-

sındaki Erdebil ili (Halhal) ağızlarının konu olduğu Karini’de de (2009, s. 188-189) bu çekim, 3. şahıslarda tespit edilmiştir. Ağızlarda göze çarpan bu duruma karşılık, Ölçünlü Azerbaycan Türkçesinde birleşik kipli fiillerin rivayeti bütün şahıslarda kullanılmaktadır (Kazımov, 2010, s. 240-247). UA’da bulunan çekimler ve değişkeleri şunlardır:

	Teklik			Çokluk		
	1.	2.	3.	1.	2.	3.
Geniş zaman kipinin rivayeti	-	-	-(y)(A)rmIş	-	-	-(y)(A)rmIş(LAr)
Şimdiki zaman kipinin rivayeti	-	-	-(y)XmIş	-	-	-(y)XrmIş(LAr)
Öğrenilen geçmiş zaman kipinin rivayeti	-	-	-mXş imiş -mXşXymXş	-	-	-mXş imiş(ler) -mXşXymXş(LAr)
Gelecek zaman kipinin rivayeti	-	-	-(y)AcAxmIş	-	-	-(y)AcAxmIş(LAr)
Şart kipinin rivayeti	-	-	-sAymIş	-	-	-sAymIş(LAr)
İstek kipinin rivayeti	-	-	-(y)AymIş	-	-	-(y)AymIş(LAr)

2. 3. Birleşik Kipli Fiillerin Şartı:

UA’da birleşik kipli fiillerin şartı kullanımdan düşmüştür. Bu tür ifadeler, UA’da daha çok şart eki *-sA* kullanılmadan dile getirilmiştir. İfadeler kısaca, *eger* ‘eğer’ bağlacı ve basit çekimli fiillerin birlikteliğiyle sağlanmıştır. Bir diğer açıdan, şart ifadesi *eger* ‘eğer’ bağlacıyla karşılanmıştır:

(1) *eger, xoşları ğeldi, idāme tapar; xoşları ğelmedi bu cūr* (UA, s. 247),
‘Eğer hoşlarına geldiyse devam eder, hoşlarına gelmediyse bu tür.’

(2) *babam eger gelibdi xeride çıxarix* (MDD),
‘Babam eğer gelmişse alışverişe çıkarız.’

(3) *eger eli geleceş dözex* (MDD),
‘Ali gelecekse bekleyelim.’

Esas itibarıyla bu diziliş UA’da, Farsçanın etkisiyle gelişmiş görünmektedir. Çünkü Farsçada şart ifadeli yan cümleler, belirli zamanlarda kurulmuş cümleye *eger* ‘eğer’ bağlacının getirilmesiyle bildirilmektedir:

(1) *Eger pādešāhī xāhī, be tu teslīm kunem,*

‘Eğer padişahlık istiyorsan, sana bırakayım.’ (Yıldırım, 2015, s. 391).

UA’da geniş zaman kipinin şartında ise farklı bir işleyiş bulunmaktadır. Bu anlatım, *eger* ‘eğer’ bağlacı ve esas fiilin şart eki *-sA’yı* almış biçimi ile sağlanmaktadır:

(1) *eger gızın ata anası da onnan muvāfiğ_olsalar, yanı rāzılaşsalar, oğlan_onu alar* (UA, s. 235),

‘Eğer baba (ve) annesi de onu uygun bulurlarsa yani onunlar razılaşırlarsa oğlan onu alır.’

(2) *eger_oların_aynasın_aşsalar, bil ki nezeŕleri vérmehđi* (UA, s. 358),

‘Eğer onlar aynasını açarlarsa bil ki (onların) niyetleri vermektir.’

3. -(y)(A)rdlA(r) Biçimi

UA’da kullanılan birleşik çekimlerden biri de -(y)(A)rdlA(r) biçimidir. -(y)(A)rdlA(r) biçimi, çokluk 3. şahıs geniş zaman kipinin hikâyesidir. Benzer biçimi, isim çekiminde olmak kaydıyla, 1903-1904 yıllarında Tebriz ve Urmiye bölgesi ağızlarından yaptığı derlemelere dayanan çalışmasında Karl Foy da *-dlA* (<-dXlAr < -dXrlAr) biçiminde kaydetmiştir (bk. Caferoğlu & Doerfer, 1959, s. 301). UA’nın -(y)ArdlA(r) biçiminde, *i-* ek fiili ve görülen geçmiş zaman eki *-dl*’nin ünlüleri düşmüş durumdadır. -(y)ArdlA(r) biçiminin oluşmasında çokluk 3. kişi işaretleyicisi *-lAr*’ın son ünsüzünün düşüp düşmemesi belirleyici bir durum değildir. Fakat *-lA(r)*’ın kullanılması zorunludur. -(y)(A)rdlA(r) biçimi, çokluk 3. şahısta *-lA(r)* unsurunun da katılmasıyla kurulmaktadır. Yeri gelmişken çokluk 3. şahıs geniş zaman kipinin hikâyesinin *-lAr* unsuru olmadan da bildirilebileceği unutulmamalıdır. Sözü edilen ifadeler UA’da -(y)(A)rdl biçimiyle ortaya konulabilir: *ata babalaamız baxardı, aparardı satarđı* (UA, s. 297) ‘Dedelerimiz bakardı, götürürdü satardı.’; *cavannar çoXu kaçardı xıdmetden* (UA, s. 300) ‘Gençlerin çoğu hizmetten kaçardı.’ Ama bu tür ifadeler için **-(y)(A)rd* biçimi kullanılmamaktadır. *-lA(r)* unsuru ayrıca, hem geniş zaman kipinin hikâyesinin hem de diğer birleşik çekimlerin daima sonuna getirilmektedir⁸. UA’da geniş zaman kipinin hikâyesi için -(y)(A)rdlA(r) ~ -(y)(A)rdl ve -(y)(A)rdlA(r) biçimlerinin hepsi yaygın olarak kullanılmaktadır. Hatta aynı konuşmada veya cümlede her iki biçime yer verilmesine de rastlanmaktadır. -(y)(A)rdlA(r) biçiminin art zamanlı gelişimi şu aşamalarla

⁸ *-lAr* ekinin birleşik kipli fiillerin her zaman sonuna da getirilmesi Türkiye Türkçesinin Kuzeydoğu ve kısmen Doğu grubu ağızları, Azerbaycan ve Türkmen Türkçesi yazı dilleri, Irak Türk ağızları, Gagavuz Türkçesi ve Batı Rumeli ağızları için de geçerlidir (bk. Karahan, 2011, s. 381-387).

olmuştur: $-(A)r\ erti > -(y)(A)r\ idiler > -(y)(A)rıdılar > -(y)(A)rdıAr > -(y)(A)rdıA(r)$. Bu biçimin geçtiği örnek cümleler:

- (1) *o géceci teğriben yārya kimin **danışardla*** (UA, s. 238),
'O gece aşağı yukarı, gece yarısına kadar konuşurlardı.'
- (2) *ama ğabaxçalar, ğedim çox **yandırardlar*** (UA, s. 331),
'Ama önceleri, eskiden çok yakarlardı.'
- (3) *ğedim zaman mejmee **aparardla** birbirin ğevine* (UA, s. 366),
'Eski zamanda tepsi (ile yemek) götürürlerdi birbirinin evine.'
- (4) *ğedim seğğel **saxlardla*** (UA, s. 464),
'Eskiden sakal bırakırlardı.'
- (5) *ağ seğğeller yığışardı, ğonaxlığ **élerdle*** (UA, s. 369),
'Yaşlılar toplanırdı, misafirlik ederlerdi.'
- (6) *bi yom ğordan **getirerdle** dê **düşerdle** év be év çığıla* (UA, s. 421),
'Bir defa oradan getirirlerdi, düşerlerdi, ev ev çağırılınsın.'
- (7) *dāmād geliri. toya xeber **véererdle**. toy, āmāde olardı* (UA, s. 465),
'Damat gelir. Düğüne haber verirlerdi. Düğün hazır olurdu.'
- (8) *ğohum da ossaydıla, **géderdle** **gelerdle** birbirin ğevine* (UA, s. 468),
'Akraba da olsalardı, giderlerdi gelirlerdi birbirinin evine.'

UA'daki $-(y)(A)rdıA(r)$ biçiminin oluşumuna heceleme işleyişi kaynaklık etmiştir. $-(y)(A)rdıAr$ biçimi, fiil tabanlarına eklendiğinde $-dl$ ekinin yer aldığı açık hecedeki /ı/ ~ /i/ ünlüleri düşmektedir. Böylece görülen geçmiş zaman eki, tek ünsüz $-d'$ den ibaret kalmaktadır. Tabiatıyla, /d/ ünsüzü de bir başına hece kuramadığı için bir önceki heceye katılmaktadır. Yapılan işlemin sistemi şudur: Ünlüyle biten tek heceli fiillerde $-(y)(A)rdıA(r)$ şeklinde bir bölümlenme olmaktadır. Ünlüyle biten çok heceli fiillerde ise fiilin son hecesinin de alınması suretiyle $-(KV)rdıA(r)$ tarzında bir bölümlenme meydana gelmektedir. Ünsüzle biten fiillerde, fiilin son ünsüzünün de heceye dâhil edilmesiyle $-(K)ArdıA(r)$ şeklinde bölümlenme gerçekleşmektedir. Söz gelişi ünlüyle sonlanan *diyerdle* 'derlerdi' (UA, s. 421) ve *élerdle* 'yaparlardı' (UA, s. 253) örnekleri ile ünsüzle sonlanan *getirerdler* 'getirirlerdi' (UA, s. 237) örneğinde üç bölümlenme de şöyledir: *di-yerd-le < di-yer-di-ler, é-lerd-le < é-ler-di-ler, ge-ti-rerd-ler < ge-ti-rer-di-ler* gibi. Özetle burada *ünsüz-ünlü-ünsüz-ünsüz* dizilişinde bir hece oluşturma eğilimi vardır. Vurgu ise $-(y)ArdıA(r) \sim -(KV)rdıA(r) \sim -(K)ArdıA(r)$ biçimleri kullanıldığı zaman *ünsüz-ünlü-ünsüz-ünsüz* dizilişinde teşkil edilen hece üzerinde toplanmaktadır. $-A(r)$ eki vurgusuz kal-

maktadır. -(y)(A)rdlA(r) biçiminin gerçekleşme şartlarını, UA'nın ses bilgisi sisteminde de açıklığa kavuşturmak mümkündür.

Birleşik çekimde görülen geçmiş zaman eki -dl'nin ünlüsünün düşmesi, kelimelerde /ı/ ve /i/'nin düşme özellikleriyle örtüşmektedir. UA'da kelimelere ünlüyle başlayan ya da yardımcı ünlü alan bir çekim eki geldiğinde açık hecede kalan dar ünlüler /ı/ veya /i/ düşebilmektedir. Bu kelimelerin sonunda /r/, /s/, /ş/, /v/ gibi sürekli ünsüzler bulunmaktadır. Açık hecede kalan dar ünlü (3. kişi iyelik eki veya yardımcı ünlüler) düştükten sonra kelimelerde *ünsüz-ünlü-ünsüz* dizilişinde bir kapalı hece meydana gelmektedir: *toy-lar-mız* 'düğünlerimiz' (UA, s. 303) < *toy-la-rı-mız*, *ğar-daş-mız* 'kardeşimiz' (UA, s. 399) < *ğar-da-şı-mız*, *bâv-mız* 'bağımız' (UA, s. 292) < *bâ-vı-mız*, *xa-tır-na* 'hatırına' (UA, s. 339) < *xa-tı-rı-na*, *bar-max-lar-na* 'parmaklarına' (UA, s. 236) < *bar-max-la-rı-na*, *bö-yüh-ler-miz* 'büyüklerimiz' (UA: 364) < *bö-yüh-le-ri-miz*, *mec-lis-ne* 'meclisine' (UA, s. 410) < *mec-li-si-ne*, *bir-nin* 'birinin' (UA, s. 454) < *bi-ri-nin*, *bi-le-ler-ni* 'onları' (UA, s. 302) < *bi-le-le-ri-ni*, *e-vez-ne* 'yerine, karşılığına' (UA, s. 280) < *e-ve-zi-ne*.

Ayrıca kelime tabanlarının açık hecesinde yer alan /ı/ veya /i/ ünlüleri de çekim eklerini alması hâlinde düşebilmektedir. Bunun sonucunda yine *ünsüz-ünlü-ünsüz* türünde bir kapalı hece ortaya çıkmaktadır: *xel-fe-miz* 'halife-miz' (UA, s. 404) < *xe-li-fe-miz*, *vez-fe-si* 'vazifesi' (UA, s. 306) < *ve-zi-fe-si*, *mer-fe-ti-nen* 'marifetle' (UA, s. 293) < *me-ri-fe-ti-nen*.

Görüldüğü gibi, -(y)(A)rdlA(r) biçiminin fiillere eklenmesinden sonra ortaya çıkan açık hecede /ı/ ~ /i/ ünlülerinin düşmesi, yukarıda yer verilen örneklerin gelişmesiyle benzerlik taşımaktadır: *a-pa-rard-la* 'götürürlerdi' (UA, s. 366) < *a-pa-rar-dı-la* = *toy-lar-mız* 'düğünlerimiz' (UA, s. 303) < *toy-la-rı-mız*. -(y)(A)rdlA(r) biçiminin gelişme seyrinde üzerinde durulması gereken bir başka husus daha bulunmaktadır: Diğer grubun örneklerinde eklenme durumunda açık hecede kalan /ı/ ~ /i/ ünlülerinin düşmesinden sonra, hece kuramayacak olan ünsüzler bir önceki açık heceye katılmaktadır. -(y)(A)rdlA(r) biçiminde ise açık hecenin /ı/ ~ /i/ ünlüleri düştükten sonra geriye kalan ve hece oluşturamayacak olan /d/ ünsüzü, bir önceki kapalı heceye katılmaktadır. Bu birleşmeyle meydana gelen hecenin sonunda iki ünsüz yan yana kalmaktadır. Başka bir deyişle hece sonunda çift ünsüz oluşmaktadır. Hece sonunda oluşan çift ünsüzün birincisi sürekli (/r/ ünsüzü), ikincisi süresiz (/d/ ünsüzü) özelliğindedir. Bu da yine UA'nın ses bilgisinin izin verdiği bir dizilmedir. UA'da hece sonunda belli özellikteki ünsüz çiftleri bulunabilmektedir. Bu ünsüz çiftlerinden birincisi sürekli (akıcı veya sızıcı), ikincisi süresiz ünsüzdür. Şu örneklerde bahsi geçen çift ünsüzler hece sonundadır: *dört* 'dört' (UA, s. 318), *ğa-çirt-ma-lar* 'kaçırtmalar' (UA, s. 268), *ört-düm* 'örttüm' (UA, s. 440), *berk* 'sert' (UA, s. 442), *boz-ğurd* 'bozkurt' (UA, s. 243).

UA'da, ses bilgisine uygun düştüğü için, benzer özellikli çift ünsüzler alıntı kelimelerde de kullanımdadır. Başka bir yönden, sonda çift ünsüz bulundurma kuralına uyan alıntı kelimeler özgün biçimleriyle (çift ünsüzlü) tutunabilmiştir: *dert-den* < Far. *derd* 'dertten' (UA, s. 476), *is-port-da* < Fr. *sport* 'sporda' (UA, s. 282), *mil-yard* < Fr. *milliard* 'milyar' (UA, s. 472), *kend* < Soğ. *kent* 'köy' (UA, s. 378), *ferğ* < Ar. *farğ* 'fark' (UA, s. 449), *or-kest* < İt. *orchestra* 'orquestra' (UA, s. 268). Kimi alıntı kelimeler ise kaynak dilde hece sonunda çift ünsüz bulundurmadığı hâlde, UA'da hece sonunda belirtilen türde çift ünsüze sahiptir: *sant* < Fr. *centimètre* 'santimetre' (UA, s. 354), *kart* < Fr. *carte* 'kart' (UA, s. 490). Buna karşılık, eğer alıntı kelime ikisi de sürekli ya da birincisi süreksiz, ikincisi sürekli bir ünsüz çifti varsa bu çift ünsüzler, bir hecede kalamamıştır. Bu durumda ünsüzler arasına dar ünlülerden biri (*i, i, u, ü*) getirilip iki ayrı hece oluşturulmuştur: *şe-hir* < Far. *şehir* 'şehir' (UA, s. 382), *he-yif* < Ar. *hayf* 'yazık, vah' (UA, s. 243), *e-mir* < Ar. *emr* 'emir' (UA, s. 485), *ge-bir* < Ar. *qabr* 'kabir' (UA, s. 298). UA'da az da olsa bu düzenden sapan kullanımlara da rastlanmaktadır: *şehr* 'şehir' (UA, s. 382). Hece ve kelime sonunda çift ünsüz bulundurma özellikleri açısından UA ve ölçünlü Türkiye Türkçesi geniş ölçüde ortaklaşmaktadır.

4. Sonuç

UA'nın fiil birleşik çekimi, mensup olduğu dil alanı, kendine özgü sistemi ve dil ilişkileri içinde teşekkül etmiştir. UA'da birleşik kipli fiillerin hikâyesi ve rivayeti yer almaktadır. Görülen geçmiş zaman ve emir kipi dışındaki bütün kiplerin hikâye birleşik çekimi bulunmaktadır. Rivayet birleşik çekimi, 3. şahıslarla sınırlı durumdadır. UA'da birleşik kipli fiillerin şartı kullanımdan kalkmıştır. Bu tür ifadeler, Farsçadaki eş değerlerine benzer kuruluşlarla sağlanmıştır.

UA'nın özgün birleşik çekimlerinden biri de geniş zaman kipinin hikâyesini temsil eden $-(y)(A)rdlA(r)$ 'dir. $-(y)(A)rdlA(r)$ biçiminde, birleşik çekimi sağlayan *i-* fiili ve görülen geçmiş zaman eki *-dl*'nin ünlüleri düşmüş durumdadır. Çokluk 3. şahıs eki *-lA(r)*'in ise kullanıma zorunluluğu vardır. Söz konusu birleşik çekimin art zamanlı gelişimi şu yönde olmuştur: $-(A)r\ er\tilde{t}iler > -(y)(A)r\ idiler > -(y)(A)rdı\lar > -(y)(A)rdı\Ar > -(y)(A)rdlA(r)$.

UA'da $-(y)(A)rdlA(r)$ biçimi, heceleme işleyişi sonucunda ortaya çıkmıştır. Fiil tabanlarına $-(y)(A)rdılAr$ biçimi getirildiğinde *-dl* ekinin bulunduğu açık hecedeki */ı/ ~ /i/* ünlüleri düşmektedir. Ekin geriye kalan ve tek ünsüzden ibaret olan *-d*'si ise hece kuramadığı için bir önceki heceye dâhil edilmektedir. Burada ünlüyle biten tek heceli fiillerde $-(y)(A)rd-lA(r)$; ünlüyle biten çok heceli fiillerde fiilin son hecesinin de alınması suretiyle $-(KV)rd-lA(r)$ şekillerinde bir bölümlenme gerçekleşmektedir. Ünsüzle biten fiillerde ise fiilin

son ünsüzünün de heceye dâhil edilmesiyle *-(K)Ard-lA(r)* şeklinde bölümlenme olmaktadır. Böylece *ünsüz-ünlü-ünsüz-ünsüz* dizilişinde bir hece ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, oluşturulan bu hece vurgulu söylenmektedir. Örneğin *di-yerd-le* ‘derlerdi’ (UA, s. 421), *sax-lard-la* ‘bırakırlardı’ (UA, s. 464), *o-turard-la* ‘otururlardı’ (UA, s. 354) gibi kullanımlarda görüldüğü gibi.

Çeviri Yazı İşaretleri ve Kısaltmalar

\bar{a}	: uzun <i>a</i> ünlüsü
\hat{a}	: <i>a - o</i> arası ünlü
\bar{e}	: uzun <i>e</i> ünlüsü
\acute{e}	: kapalı <i>e</i> ünlüsü
\acute{e}	: uzun kapalı <i>e</i> ünlüsü
\bar{i}	: uzun <i>i</i> ünlüsü
\bar{o}	: uzun <i>o</i> ünlüsü
\bar{u}	: uzun <i>u</i> ünlüsü
\acute{c}	: <i>c - j</i> arası ünsüz
\acute{g}	: <i>g - c</i> arası ünsüz
\acute{g}	: art damak <i>g</i> ünsüzü
\acute{h}	: <i>yh</i> ünsüzü
<i>x</i>	: art damak <i>h</i> ünsüzü
<i>k</i>	: art damak <i>k</i> ünsüzü
η	: damak <i>n</i> 'si
>	: Bu şekle gider.
<	: Bu şekilden gelir.
*	: Tanıklandırılmamış biçim.
A	: <i>a, e</i>
I	: <i>ı, i</i>
X	: <i>ı, i, u, ü</i>
D	: <i>d, t</i>
K	: Konsonant (Ünsüz)
V	: Vokal (Ünlü)
Ar.	: Arapça
Çağ.	: Çağatay Türkçesi
EOğuz.	: Eski Oğuz Türkçesi
EUyg.	: Eski Uygurca
Far.	: Farsça
Fr.	: Fransızca
Harz.	: Harezmi Türkçesi
İt.	: İtalyanca
Karh.	: Karahanlı Türkçesi
Kıp.	: Kıpçak Türkçesi
Orh.	: Orhon Türkçesi
Soğ.	: Soğdca
UA	: Urmiye Ağzı, bk. Doğan (2010).

Kaynaklar

- Argunşah, M. (2013). *Çağatay Türkçesi*. Ankara: Kesit.
- Ata, A. (2002). *Harezmi-Altınordu Türkçesi*. İstanbul: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi.
- Banguoğlu, T. (2004). *Türkçenin grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Caferoğlu, A., Doerfer, G. (1959). Das Aserbeidschanische. *Philologiae Turcicae Fundamenta* içinde (s. 280-307). J. Deny (ed.). Wiesbaden.
- Caferoğlu, A. (1966). İran Türkleri. *Türk Kültürü*, 50, 125-134.
- Doğan, T. (2010). *Urmîye ağızları*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ercilasun, A. B. (1984). *Kutadgu Bilig grameri-fil*. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Ergin, M. (1997). *Türk dil bilgisi*. İstanbul: Bayrak.
- Eraslan, K. (2012). *Eski Uyğur Türkçesi grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Gülsevin, G. (1997). Türkiye Türkçesinde zaman ve kip çekiminde birleşik yapılar üzerine. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten [2000]*, 215-224.
- Güner, G. (2013). *Kıpçak Türkçesi grameri*. Ankara: Kesit.
- Karahan, L. (1998). Birleşik kipli fiillerde çokluk eki -lAr'ın yeri. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, 563, 381-387.
- Karini, J. (2009). *Erdebil ili ağızları*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kazımov, Q.Ş. (2010). *Müasir Azerbaycan dili. Morfolojiya*. Bakü: Elm ve Tehsil.
- Korkmaz, Z. (2003). *Türkiye Türkçesi grameri (şekil bilgisi)*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Köprülü, M. F. (1979). Avşarlar. *İslam Ansiklopedisi C 2* içinde (s. 28-38). İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı.
- Mansuroğlu, M. (1951). Anadolu'da Türk yazı dilinin başlama ve gelişmesi. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 4(3), 215-229.
- Şireliyev, M. Ş. (1962). *Azerbaycan dialektolojyasının esasları*. Bakü.
- Tekin, T. (2003). *Orhon Türkçesi grameri*. İstanbul: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi.
- Tekin, T. (2010). *Orhon yazıtları*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Timurtaş, F. K. (2005). *Eski Türkiye Türkçesi*. Ankara: Akçağ.
- Turan, Z. (2013). Zaman eki unsurunun tayininde ağızlardan tanıklar. *Türük Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 1, 133-144.
- Yıldırım, N. (2014). *Farsça dilbilgisi*. İstanbul: Kabalci.
<https://www.amar.org.ir/> (Erişim tarihi: 18.01.2018).

Taranan Metinler

- Apaydın, T. (1966). *Toprağa basınca*. İstanbul: Arkın. (=TB)
- Ayverdi, S. (2007). *Ne idik ne olduk*. İstanbul: Kubbealtı. (=NİNO)
- Banarlı, N.S. (2007). *Edebiyat sohbetleri*. İstanbul: Kubbealtı. (=ES)
- Emiroğlu, Ö. (2001). *Hisar'da kültür ve sanat konuşmaları*. Ankara: Kültür Bakanlığı. (=HKSK)
- Tamer, R. (1988). *Pazar kahvesi. Birkaç resim, birkaç isim*. İstanbul: Toker. (=PK)

Extended Summary

Urmia, which is one of the largest cities in Iran's West Azerbaijan province, is also the centre of the region. Salmas, Urmia is located among Salmas in the north, Uşnu in the south, Lake of Urmia in the east and Turkey in the west. According to figures of the Iranian Statistics Agency (Merkez-i Âmâr-ı Îrân) in 2016, the population of West Azerbaijan province is 3.265.219 and the population of Urmia city is 1.040.565. Since there is no ethnicity in the censuses, there is no number of Turk populations in the region. However, the linguistic and cultural data of the region indicate that the dominant element is based on the Turk presence. The locals of the region define Urmia as "Avşar city".

Compound finite verbs consist of a combination of multiple modes of conjugates, in other words, a plurality of finite verbs. It is observed that in the field of Turkic language, compound finite verbs usually consist of a combination of two forms of conjugate. However, the structures in which the three conjugate forms are combined are also common in dialects and spoken language. The first one of the verbs in the combined finite verb carries the main verb feature and participates to the conjugate with both the meaning and the shape or time suffix. The second (sometimes the third) is the auxiliary verb feature and is only conjugated with the shape or time suffix. The auxiliary verb, which does not have a meaning in itself, is *er-* (> *ê-* ~ *i-*) 'to be'.

Compound finite verbs in the field of historical and contemporary Turkic language; *er-* (> *ê-* ~ *i-*) has different views from the way in which the auxiliary verb falls, which mode is taken with the suffixes and the attachment characteristics of the personal suffix. In the conjugates of the texts of the Old Turkic period, the personal suffix was usually brought after the auxiliary verb. The personal suffix is added to the main verb in the Old Uighur and Kharahanid Turkic. This sequence occurred when the original verb took the past tense suffix. In the texts of Harezmi, Kipchak and Chagatay Turkic texts, the personal suffix was taken to the first part in the sequences where the main verb took the past time and conditional mode. It is understood that the suffixes of possessive origin are in such a functioning manner. In the case of other uses, the personal suffix is added to the second part after the auxiliary. There are examples in the Old Oghuz Turkic that the *i-* auxiliary verb is both used and dropped, and then witnessing the various processes of the affixation.

There are several factors that determine the compound conjugate in the dialect of Urmia. The conjugation of verbs has been shaped primarily by the language field, the specific system and the language relations in which the Urmia dialect is involved. The story and narration of the united-mode verbs in the dialect of Urmia is in question. Except of the past tense and imperatives, all modes have a story-based conjugate. The *i-* verb, which provides for the formation of compound conjugate in the Urmia dialect, has been greatly reduced in both positive and negative conjugates. There are two conjugates in which *i-* verb does not fall: *-mXş idi ~ -mXşX(y)dX* and *-mXş imiş ~ -mXşX(y)mXş* are the past tense and past perfect tense. As it can be observed, when *i-* complies with the vowel harmony in one of the variables, it also derives the /y/ consonant: *oxumuş idi ~ oxumuşuydu* 'had read', *yapmış idi ~ yapmışıydı* 'had made'.

There are only third personals in the conjugate of narrative in the dialect of Urmia. The fact that this conjugate is limited to third personals is also valid in other Azerbaijani dialects. However, the narrative of compound mode verbs in Standard Azerbaijan is used by all personals.

There isn't the conditional conjugate in the dialect of Urmia. Such expressions are put into words without the use of the term suffix $-sA$. The expressions are provided by *eger* 'if' conjunction and simple finite verbs. In another words, the conditional is met by *eger* 'if' conjunction. This sequence seems to have been developed by the influence of Persian, because the clauses in Persian conditionals are reported by introducing *eger* 'if' conjunction to the sentence that was established at certain times.

One of the unique conjugate of Urmia dialect is $-(y)(A)rdIA(r)$ which represents the simple present tense. In the form of $-(y)(A)rdIA(r)$, $i-$ making compound finite and $-dI$ perfect tense suffix are in the situation of haplology. The usage of $-IA(r)$ plural third person suffix is compulsory. The incremental development of compound conjugate became: $-(A)r\ er\tilde{t}iler > -(y)(A)r\ idiler > -(y)(A)r\ idular > -(y)(A)r\ idular > -(y)(A)rdIA(r)$.

$-(y)(A)rdIA(r)$ form in Urmia dialect is originated from syllabification function. When $-(y)(A)rdIA(r)$ form is attached to the verbs, $/ɪ/ \sim /i/$ vowels fall in the open syllable containing the suffix $-dI$. Remaining $-d$ element is added to the previous syllable as it doesn't make a syllable. There is a fragmentation as $-(y)(A)rd-IA(r)$ in monosyllable verbs ending with a vowel and as $-(KV)rd-IA(r)$ by taking the last suffix of verb in multisyllable verbs ending with a vowel. Also, there is a fragmentation as $-(K)Ard-IA(r)$ by adding the last consonant of verb into the syllable. As a result, a syllable occurs in *consonant-vowel-consonant-consonant* format. This syllable takes on the emphasis in the word. This form can be seen in the usages such as *di-yerd-le* 'used to say', *sax-lard-la* 'used to bring', *o-tu-rard-la* 'used to sit'.

